

GÁL P. ANGELIKA

HOGYAN VÁLTOZIK A NYELVÜNK? AVAGY A SZLOVÁKIAI MAGYAR NYELVHASZNÁLAT XXI. SZÁZADI VIZSGÁLATA KÖZÉPISKOLÁKBAN

A szlovákiai magyar nyelvhasználat szociolingvisztikai szempontú vizsgálata a múlt század nyolcvanas éveiben indult el. Lanstyák István és Szabó Mihály Gizella 1997-ben megjelent *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség* című kötetében publikálták a magyarországi és a szlovákiai magyar nyelvhasználat közötti hasonlóságokat és eltéréseket vizsgáló kérdőíves kutatás eredményeit. Az akkori kutatást 1991 és 1993 között végezték különböző szlovákiai¹ és magyarországi² iskolákban. A kutatás célja az volt, hogy felmérje a kisebbségi³ helyzetet és az a szlovákiai magyar középiskolai nyelvhasználatot (Lanstyák–Szabó Mihály, 1997, 5).

Szlovákia déli peremvidékén él az ország legnagyobb kisebbsége, a magyar nyelvet anyanyelveként beszélő magyar kisebbség. Számukra a kisebbségi törvény biztosítja a magyar nyelv hivatalos használatát a 20%-ot meghaladó magyar lakta településeken⁴, a magyar lakosok ellenére csak korlátozottan használják ezt a jogukat. Ennek egyik oka lehet, hogy a főleg szlovák többségi lakosságú településeken kevés azon hivatali dolgozók száma, akik jól beszélnek vagy egyáltalán beszélnek a magyar nyelvet. Másik feltételezhető ok,

hogy sok hivatalban hiányoznak a magyar nyelvű formanyomtatványok, így a szlovákiai magyar lakosoknak szlovák nyelven kell megírniuk kérvényeiket vagy kitölteni a nyomtatványokat.

A kisebbségi nyelv megmaradásában fontos szerepe van az oktatásnak, pontosabban a kisebbség nyelvén történő oktatásnak. A szlovákiai magyar pedagógusok és diákok Szlovákiában kiadott magyar nyelvű tankönyveket használnak. Szlovákia déli területein vannak magyar tannyelvű általános és középiskolák, magyar, illetve magyar nyelven is oktató egyetemek⁵, ahol egyrészt a fentiekből kiindulva, másrészt eddigi tapasztalataim alapján kijelenthető, hogy regionális magyar köznyelvi változatban folyik a tanítás. Az oktatásban használt nyelvváltozat megfigyelése során jól érzékelhető az a tény, hogy ez a nyelvváltozat nem azonos a magyarországi magyar oktatási intézmények nyelvhasználatával.

MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK

A szlovákiai magyar nyelvhasználat vizsgálatával már sokan foglalkoztak az elmúlt években (Lanstyák, 2000; Sándor, 2000; Presinszky, 2002; Menyhárt-Presinszky–Sándor, 2009). Mindezek

ellenére országos nyelvhasználati vizsgálat utoljára 25 évvel ezelőtt történt, tehát szükségzerű az adatok és eredmények aktualizálása, újrvizsgálása.

Kutatásom célja annak megállapítása, hogy egy adott időpontban rögzített nyelvhasználati állapothoz képest milyen változások történtek az elmúlt negyed évszázadban, valamint hogy a kisebbségi nyelvváltozatnak milyen morfológiai, lexikológiai és szintaktikai eltérései és jellegzetességei vannak a magyarországi standardhoz és a szlovákiai adatokhoz képest. Fonológiai vizsgálatra jelen kutatás nem terjed ki. A vizsgálatot kérdőív segítségével végeztem hat szlovákiai és három magyarországi gimnáziumban. A kérdőív összeállításakor az adatok összehasonlíthatósága céljából figyelembe vettük⁶ Lanstyák István és Szabó Mihály Gizella által összeállított kérdőívet⁷, amelynek eredményeit a *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség* című könyv közli (Lanstyák–Szabó Mihály, 1997).

Ezenkívül figyelembe vettem azokat az adatokat, melyek a Kontra Miklós szerkesztésében megjelent könyvsorozatban (*A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén*) találhatóak a Magyarország határain kívül élő

magyar kisebbségek nyelvhasználatáról. A sorozat öt országban (Kárpátalja, Vajdaság, Szlovákia, Ausztria és Szlovénia, Horvátország) a magyar nyelvhasználatról végzett kutatások eredményeit közli. Jelen tanulmány kérdőíve tartalmazza azoknak a kérdéseknek és feladatoknak egy részét, amelyek megtalálhatóak a kötet sorozatban, így az általam kapott 2017-es adatok összehasonlíthatók az egyes országokban kapott eredményekkel.

A magyar nyelv Szlovákiában című kötet bevezetésében Lanstyák István ismerteti, hogy a monográfia elkészítése során mely kutatások eredményeit használta fel (többek között említi az ún. *Sofuhe-vizsgálatot*⁸ és az ún. *Fubat-vizsgálatot*⁹). A 2017-es adatokat ezekkel az adatokkal is összevetem (Lanstyák, 2000, 19–20).

Jelen vizsgálandó kutatópontjainak kiválasztásakor több szempontot is figyelembe vettünk. Szlovákiában a magyarlakta területek fő régióiban töltöttünk ki kérdőívet. A nyugati régióban a dunaszerdahelyi és somorjai, Délközép-Szlovákiából füleki és rimaszombati, míg keletről a kassai és királyhelmeci magyar tannyelvű gimnáziumot választottuk ki kutatópontként. A szlovákiai kutatópontok Rimaszombat és Kassa kivételével többségében magyar lakta városok.

Magyarországon vertikális irányban helyezkednek el a kutatópontok: az északi régióból Salgótarjánban, az ország középső részéről Kecskeméten, Dél-Magyarországról pedig Pécsen¹⁰ lévő gimnáziumokban végeztük el a kérdőíves kutatásokat.

A kutatás számára egy 45 perc alatt, tehát egy tanóra alatt kitölthető anonim kérdőívet állítottunk össze. A kitöltés előtt felhívtam az adatközlők figyelmét arra, hogy nem a nyelvi tudásukat tesztelem, hanem a nyelvhasználatukat, tehát rossz válasz nem létezik.

A kérdőív két, magyarországi (M) és szlovákiai (SZ) változatban készült el. Az anyaországi változat 96 kérdést, illetve feladatot tartalmazott, míg a kisebbségi változat 106-ot. A két változat csak a kérdőív első részét képező szociolingvisztikai jellemzőkre vonatkozó kérdésekben különbözött (az M változat 23, az SZ változat 33 feladata), mivel a szlovákiai változatban rákérdeztünk az adatközlők szlovák és magyar nyelvhasználati színtereire és szokásaira is. Ezen adatok segítenek felfedezni, hogy mely tényezők hoz-

hatók összefüggésbe a nyelvi változók egyes változatainak választásával. A kérdőív nyelvhasználatra vonatkozó része négyféle feladattípust tartalmazott 101 konkrét feladattal megfogalmazva:

- *A választásos feladatokban* az adatközlőknek két szóalak vagy szó szerkezet közül kellett kivlasztaniuk azt, amely szerintük a legjobban illik az adott mondatba.

- *A megítéléses-javításos feladattípus* során az adatközlők ítéletet alkotnak a feltüntetett mondatok helyességéről. Kértük az adatközlőket, hogy javítsák ki a mondatot az általuk vélt helyes változara.

- *A produktív feladatok* során az adatközlőknek a hiányzó toldalékot vagy szót kellett bepótolniuk az általuk helyesnek vélt formában.

- *A komplex feladattípusban* arra kértük az adatközlőket, hogy jelöljék be azokat a szavakat, amelyeket ismernek és használnak. Felkínáltuk annak a lehetőségét is, hogy beírhasanak más, általuk használatos szót is a megnevezett dolgokra, tehát egyszerűen lehetett élni a választás és a szó pótlásának lehetőségével.

A vizsgálandó nyelvi jelenségek körének kijelölése egyrészt a 25 évvel ezelőtti kérdőív alapján történt, de a jelen kutatásban szerepelnek olyan új változók is, amelyet a régi kérdőív nem tartalmazott. Ilyenkor saját tapasztalatainkra, megfigyeléseinkre támaszkodtunk – olyan nyelvi jelenségekre kérdeztünk rá, amelyek megfigyeléseink alapján elterjedtek és jellemzőknek látszottak.

A kitöltött kérdőíveket elektronikus formában dolgoztam fel. Elkészítettem a kérdőívek online, Google kérdőíves változatát, ahová egyenként beírtam a kérdőívek válaszait. A feldolgozás sokkal egyszerűbb lett volna, ha az adatközlők online töltik ki a kérdőíveket, viszont nem minden iskolában lett volna arra lehetőség, hogy a tanulókkal a számítástechnikai terembe mehessek. Emellett az adatközlők nagy száma miatt nem lett volna elég egy tanóra arra, hogy minden tanuló kitölthesse online a kérdőívet. A fenti okok miatt választottuk a kitöltés szempontjából egyszerűbb papíralapú megoldást.

A kérdőívek kitöltésére 2017 tavaszán került sor.

AZ EREDMÉNYEK ISMERTETÉSE

A dolgozat írásáig 717 adatközlő töltötte ki. Intézményenként 100–150 diákot¹¹ szólítottunk meg. Jelenlegi

munkám elkészítéséig 470 kérdőívet dolgoztam fel, ezek közül 220 magyarországi, 250 pedig szlovákiai magyar adatközlő által kitöltött kérdőív.

ADATOK ÉS ELEMZÉS

A következőkben bemutatom két példamondat eredményének elemzését.

Az alábbi feleletválasztós feladat segítségével egy morfológiai jelenséget vizsgálok, az ún. „suk-sük”-ölést. Ez a nyelvi jelenség akkor valósul meg, amikor a beszélő Sg3 és Pl1–3. határozott ragozású, kijelentő módú alakjait a felszólító móddal megegyező formában használja *-t* végű igék esetében is, azaz úgy, ahogy a nem *-t* végű igék esetében szabályszerű a használatuk. Az ilyen beszélők a Sg3 és Pl1–3. alakok esetében egyetlen szabályt alkalmaznak az igeragozás során keletkező *t+j* hangkapcsolatok realizálására (*-ss-*), míg a standard beszélők két szabályt alkalmaznak ebben a helyzetben (kijelentő módban *-tty-*, felszólító módban *-ss-* lesz az eredmény, ez utóbbi a felszólító mód *-j-* jelével alkotott *-tj-* hangkapcsolatra) (Kiss, 1995, 62).

Példa

Az a helyzet, hogy az üzletvezető mindig reggel nyolckor a boltot és este hatkor zárja.

A kapott válaszok alapján megállapíthatjuk, hogy a most megkérdezett magyarországi adatközlőknek mindössze 0,9%-a nem használja a standard formát. A kisebbségi válaszadóknak viszont 8,2%-a a stigmatizált alakot alkalmazza, azaz kilencszer annyi adatközlő számára elfogadott a nem standard alak kijelentő módban.

Az 1997-ben publikált felmérésben a standard forma 99,5%-os használatát mutatja Magyarországon, amely a 20 év utáni vizsgálat során is szinte ugyanazt az eredményt mutatja (99,1%). A kisebbségi adatközlők az 1997-ben közölt kutatás során többen használták a standard formát (96,6%), viszont a 2017-es részeredmények már 8,2%-os nem standard használatot mutatnak.

A kárpátaljai, vajdasági, ausztriai és szlovéniai, valamint a horvátországi vizsgálatok ezt a változót nem kutatták.

Az eredményekből arra következtethetünk, hogy Magyarországon a középiskolások formális helyzetben nem „suk-sük”-ölnek, míg Szlovákiában ez előfordulhat, annak ellenére is,

hogyan ez az alak stigmatizált. A korábbi adatokhoz viszonyítva pedig jól látható, hogy a vizsgált mintán ez a nyelvi jelenség bár némileg magasabb százalékarányban jelent meg, mint 25 évvel ezelőtt, de a változás nem szignifikáns.

A másik bemutatandó példa szókincsvizsgálatra vonatkozik. Az adatközlőknek négy szóból (*pendrive*, *usb-kulcs*, *usb*, *kulcs*) kellett kiválasztaniuk azokat, amelyeket használnak és ismerik, továbbá kértük őket, hogy amennyiben tudják, nevezzék meg a dolgot más szóval is¹³. Az adatközlők több kifejezést is választhattak, illetve más is megadhattak, ezért a százalékok arra utalnak, hogy milyen arányú az ismertség és a használat a mintában, az adatok nem összesíthetők.

A szlovákiai adatközlők körében az *usb* megnevezés használata a legelterjedtebb (81,8%). A válaszadók közel harmada megjelölte az *usb-kulcs* kifejezést is. A másik két megnevezést (*pendrive*, illetve *kulcs*) csak kevesen választották. Magyarországon a 92,6%-ban a *pendrive* kölcsönző bizonyult a leggyakoribbnak. Az *usb* kifejezést az adatközlők 42%-a ismeri és használja.

Az *usb*¹⁴ pontos meghatározása 'számítógépes csatlakoztató'¹⁵. Az angol eredeti jelentése egészen más, mint amilyen értelemben a szlovákiai magyarok a szót használják. A szlovák nyelvben is az *usb* kifejezés hasz-

nalatos 'USB-csatlakozós, FlashRAM memóriás információtároló eszköz'¹⁶ jelentésben. A magyar adatközlők esetében tehát kontaktushatásról beszélhetünk.

A magyarországi adatközlők az 'USB-csatlakozós, FlashRAM memóriás információtároló eszköz' jelentésben a *pendrive* 'ua.' szót használták, azaz az eszköz megnevezése megegyezik a használati funkcióval. Valószínűsíthető, hogy a magyarországi beszélők által *pendrive* közvetlenül került az angolból a magyarba.

Az *usb* kifejezés vagy annak valamelyik származéka 39 esetben olyan adatközlőkhöz kötődik, akiknek valamelyik vagy mindkét szülője szlovák nemzetiségűnek vallotta magát. Magyarországon ugyanezt a kifejezést jelölte be a három magyartól eltérő nemzetiségű adatközlő. A szlovákiai magyar adatközlőknél a Magyarországon használatos kifejezést csak 7,7%-ban jelölték meg, ami azt jelenti, hogy majdnem kizárólagos a szlovákiai *usb* változó használata. Mivel mindkét kifejezés újkeletű, ezért sem a 25 évvel ezelőtti kutatás, sem más Kárpát-medencei ország ezt a jelenséget még nem vizsgálta.

ÖSSZEGZÉS

Jelen dolgozat a szlovákiai magyar iskolai nyelvhasználat egyes eltéréseit mutatta be korábbi szlová-

kiai adatokhoz és a magyarországi magyar nyelvhasználathoz képest, valamint felhasználta a Kárpát-medencei országok nyelvhasználatának eredményeit a szlovákiai magyar eredményekhez. A bemutatott példák alapján az látszik, hogy bizonyos nyelvi jelenségek standardbeli használata is nagymértékben megjelenik („suk-sük”-ölés Szlovákiában / *nyissa*/). Egyes, angolból származó jövevényszavak a standard magyarba közvetlenül, a szlovákiai magyarba közvetítő nyelven keresztül kerültek be (*pendrive* ~ *usb*).

A feldolgozott adatmennyiség csak egy része a teljes adatbázisnak, a kitöltött kérdőívek digitalizálása jelenleg is zajlik. A bemutatott példák és példamondatok eredményei szintén csak kis szeletét mutatják a 106 kérdést és feladatot tartalmazó szlovákiai kérdőívnek (a magyarországi 96 kérdést/feladatot tartalmaz). Mindezek miatt a kapott eredmények csupán irányadók, messzemelő következtetések nem lehet levonni belőlük. Célunk, hogy az adatbázis teljes feldolgozása és kiértékelése alapján a korábbi elemzéssel való összevetés után képet kapjunk a jelenlegi szlovákiai magyar nyelvhasználat egyes sajátosságairól a tinédzserkorú beszélők körében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség*, Kalligram Könyvkiadó.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában, A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén III., sorozatszerk. Kontra Miklós*. Budapest-Pozsony, Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó-MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák István 2011. *A magyar nyelv Szlovákiai változatainak jellemzői*. In: Szabó Mihály Gizella–Lanstyák István szerk., *Magyarok Szlovákiában VII.* kötet. Nyelv. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- Menyhárt József – Presinszky Károly – Sándor Anna 2009. *A szlovákiai magyar nyelvjárások*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra.
- Presinszky Károly 2002. *Kontaktusjelenségek a magycétnyi magyar nyelvhasználatban*, Fórum Társadalomtudományi Szemle, IV. évfolyam, 2002/3. szám. Somorja.
- Sándor Anna 2000. *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.

JEGYZETEK

- ¹ A hat szlovákiai gimnázium és szakközépiskola három településen, Somorján, Füleken és Királyhelmeceken található.
- ² Csorba, Bánytereny és Tokaj gimnáziumaiban és szakközépiskoláiban folyt a magyarországi nyelvhasználat-kutatás.
- ³ A kisebbség fogalmát nemcsak számszerű tekintetből értjük, hanem hatalmi-politikai szempontból is (Lanstyák, 2011, 56).
- ⁴ Mára megváltozott a nyelvtörvény erre vonatkozó szabálya, a felső határ már 15%, lsd. Zákon č. 184/1999 Z. z. Zákon o používaní jazykov národnostných menšín (v znení č. 318/2009 Z. z., 204/2011 Z. z., 287/2012 Z. z.).
- ⁵ Comenius Egyetem (Pozsony/Bratislava), Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem (Nyitra/Nitra), Selye János Egyetem (Komárom/Komárno)
- ⁶ A nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének nyelvészei, Dr. habil. Dr. Kozmács István, PhD. és Dr. habil. Mgr. Vančo Ildikó, PhD. segítségével.
- ⁷ A kutatás során 1602 kérdőívet dolgoztak fel.
- ⁸ A mozaikszó a szlovákiai kutatópontok nevéből származik: Somorja, Fülek, Királyhelmece.

- ⁹ A kutatópontok: Fülek (Szlovákia), Bánytereny (Magyarország).
- ¹⁰ Itt szeretném megköszönni Fancsaly Évának a kérdőívek kitöltésének megszervezésében nyújtott segítségét.
- ¹¹ Az ennél kevesebb tanuló létszámmal rendelkező iskolákban minden diákkal kitöltöttük a kérdőívet.
- ¹² Mivel csak a „suk-sük”-ölést vizsgáltam, a ragozásból, az igekötőkből vagy a helyesírásból adódó eltéréseket az összesítésnél összevettem, pl. nyit, nyitja, nyitja ki, kinyitja; nyisa, nyissa stb.
- ¹³ A feladat megfogalmazása: A következő szavak ugyanabban a jelentésben élnek. Karikázd be azokat a változatokat, melyeket Te használasz! Írd be a pontozott helyre, ha te más szót is ismersz a megnevezett dologra!
- ¹⁴ Universal Serial Bus
- ¹⁵ www.idegen-szavak-szotara.hu/usb-jelentese
- ¹⁶ www.idegen-szavak-szotara.hu/pendrive-jelentese
- ¹⁷ Hét magyarországi adatközlő további hat megnevezést írt: (külső) adattároló, usb-stick, usb-csatlakozó, penyő, floppy, winchester.

1. táblázat: Az eddigi szlovákiai és magyarorszáhi kutatások eredményei

	1991–1993 (1997)				2017			
	Magyarország		Szlovákia		Magyarország		Szlovákia	
	399/405		239/240		220/220		244/250	
nyitja ¹²	99,5%	397	96,6%	231	99,1%	218	91,8%	224
nyissa	0,5%	2	3,4%	8	0,9%	2	8,2%	20

2. táblázat: A 2017-es szlovákiai kutatások eredményei

példa (91/101)	2017			
	Magyarország		Szlovákia	
	217/220		247/250	
pendrive	92,6	201	7,7	19
usb-kulcs	1,4	3	31,2	77
usb	41,9	91	81,8	202
kulcs	4,2	9	5,7	14
más ¹⁷	3,22	7	0	0
	%		%	

LELKES KATA

EGYSZER RÓLUNK FOGNAK DÖNTENI

2018 nyara van. Ebben a 2018 a fontos. Az, hogy itt és most már jócskán belekóstoltunk a XXI. századba, mikor ez íródik. Ekkorra már felnőtt egy-egy generáció, akit a szociológus Y és Z generációként említ.

Abból indulhatunk ki, hogy az ember él 80 évet, s ez alatt az idő alatt 20 évenként egy-egy generációváltást „diagnosztizál”. Ha ezt ma vetítenénk vissza 80 évre, rálelnénk a 40–50-es években született prófétákra, a 60–70-es évek X generációjára – őket nomádokként is ismeri a szakirodalom –, majd jöttek a 80–90-es évek szülői, Y generációként, a hősök. Végül a 2000-es évek szülői, a művészek. Hogy miként különülnek el egymástól, vagy mi szolgáltatott apopot a kategorizálásra, s ez mennyire pontos, nem tisztem vele foglalkozni. Nyilván ezen évek előtt is voltak olyan változások a generációk életében, életvitelében, viselkedési képleteiben, meggyőződéseiben, amelyekre ugyanúgy felfigyelhettek, csak a háború, a betegségek, a megélhetés sokkal jobban megkötötte a gondolataikat, mintsem

ahogy manapság történik – hétköznapi hóbortjaiknak alibit találtak volna. Volt fontosabb dolguk is. De a változás nyilvánvaló, s annak ciklikus volta is.

Hogy mi váltott mit? Nagy vonalakban megkísérlem a lenyomatokat meghatározni: az első ciklus idején az egyén gyenge, s az intézményekben hisz. Majd a nomádok megkérdőjelezzik az intézményeket, s az egyén autonómiájára helyezik a hangsúlyt. Az Y generációnak az erős egyéni individualizmussal sikerül is meggyengíteni az intézményeket. Mire a Z generáció idejére beáll a válság, és a csoport újraértelmezi az intézményeket, nyilván lesz egy törekvés az új megalkotására. Strauss és Howe szerint minden időszaknak megvan a maga embertípusa: a válság vége felé született generáció a „prófétáké”, akiknek az erősségeik az értékek. Őket követik az ébredés idején született, szabadságszerető „nomádok”, majd a vagyongyarapító, közösségépítő „hősök”, s végül az újabb válság idején született „művészek”.

A változás elkerülhetetlen, talán a legállandóbb dolog. A generációk eltérő szemlélete többnyire konfliktus tárgyát képezi. A szülő úgy érzi, mindent ő tud a legjobban, a gyerek pedig maradinak gondolja a szüleit. Persze csak akkor, ha szemernyi nyitottság sincs egyik félben sem, hogy meg akarja érteni a másikat. Ez talán az a pont, amikor – mediális példával élve – Majka és Friderikusz együtt vezetnek műsort. A különbség nyilvánvaló. Ha Friderikusz ez esetben a problémás ellentéteket csupán azzal kezelné, hogy megbocsájtóan elnézné Majka tévedéseit is, mert hogy a másik generáció képviselője – nyilván nem lenne konfliktus. Így akár pösze és összetett mondatokat eleve kerülő képernyő-huszárok is juthatnak fő műsoridőben rivaldafénybe, mindennemű szakmai visszajelzés, objektív tükrözés nélkül. Mert ez nem lényeges.

Nem lényeges az a szempont sem, hogy a képernyőn lévő ember mintává válik, közvélemény-formáló erővel bír. A szempont a minél több like begyűjtése, s e tekintetben a marketingszak-